שֶׁכּוֹסֵס שְׂעוֹרִים שֶׁל תְּרוּמָה, ומשמע שדוקא בשעורים, אבל הכוסס חיטים של תרומה, משלם קרן וחומש [וכדעת רבי בירושלמי (ח, ג)], משום שדרך אכילתן בכך ואינו נקרא מזיק (מהר"י קורקוס תרומות י, ז, הובא בכסף משנה שם, תוספת יום הכיפורים לעיל פ, ב).

שֵׁנִי אֵין מְשַׁלֵּם אֶלָּא דְּמֵי עֵצִים וָרֹאשׁוֹן בְּלָבַד. השני חייב לשלם לראשון על אכילת השזיפים, לפי שהם קנויים לראשון משבלעם והתחייב בתשלומיהם, אך אין השני צריך לשלם את שווים המלא, אלא רק דמי עצים, כיון שמשבלעם הראשון והקיאם, אינם ראויים עוד לאכילה אלא להסקה (רש"י). ומטעם זה גם אין השני חייב לשלם לכהן קרן וחומש משום אכילת תרומה (תוס' ישנים ותוס' רא"ש). ויש שביאר, שהשזיפים ראויים לאכילה גם לאחר שבלעם והקיאם, ומכל מקום פטור השני מקרן וחומש, משום שעל ידי אכילת הראשון התחללו מקדושת תרומה ומותרים לזר (תוס' ישנים ותוס' הרא"ש, בשם רבינו חיים כהן), אך יש שהקשו על כך, שאם נאמר שהם ראויים לאכילה, מדוע לא יתחייב השני לשלם לראשון את שווים המלא ולא רק דמי עצים (תוס' ישנים ותוס' הרא"ש, וראה דרך אמונה תרומות י, ט בבהה"ל).

לֹא טוּמְאָתוֹ וְלֹא שִׁיעוּרוֹ אֵין מְצָטָרְפִין, והוא הדין ביום הכפורים, כיון שמאכל שיעורו בכותבת ומשקה שיעורו במלוא לוגמיו, אין מצטרפים. אבל חכמים החולקים על רבי יהושע לענין טומאה, וסוברים שאף כשאין שיעוריהם שוים מצטרפים, הוא הדין שלענין יום הכיפורים מצרפים את האכילה והשתיה (רבנו חננאל). ואף שלא התפרש במשנה במעילה שנחלקו חכמים על רבי יהושע, מכל מקום כיון שאמרה המשנה 'כלל אמר רבי יהושע', משמע שחכמים חולקים עליו וסוברים שגם כשאינם שוים בשיעורם, מצטרף החמור להשלים לשיעור הקל (תוס' רי"ד), וכך גם לענין יום הכיפורים, לדבנן הצירוף של אכילה ושתיה הוא לשיעור הגדול של מלוא לוגמיו [שזהו השיעור הקל שרק בו מתחייב] (שפת אמת לעיל פ, ב). ויש שהסתפק אם לרבנן מצרפים לשיעור הקל או לשיעור החמור, ולפי זה לענין יום הכיפורים, יש להסתפק האם מצרפים את האכילה והשתיה לשיעור החמור של כותבת או רק לשיעור הקל של מלוא לוגמיו (תוספת יום הכיפורים). ויש שכתב, שצריך שמכל סוג יהיה חצי שיעור, דהיינו שיאכל חצי כותבת וישתה חצי מלוא לוגמיו (קרן אורה מעילה יז, א).

מִשְׁנָה. אָכַל וְשָׁתָה בְּהֶעְלֵם אֶחָד אֵינוֹ חַיָּיב אֶלָּא חַטָּאת אַחַת. מפני שלאכילה ושתיה יש שם אחד של איסור, ונלמדו מאותו פסוק (רש"י). ומשנתנו חולקת על רבי יהושע (כריתות ג, ט) הסובר ש'תמחויין מחלקים', דהיינו שאם אכל מאכל איסור אחד בשני תבשילים שונים, חייב שתי חטאות, שלדעתו כל שכן שמאכל ומשקה נחשבים כשני תמחויין וחייב שתי חטאות, אלא היא שנויה כדעת רבי עקיבא שמשמע במשנה שם שחולק על רבי יהושע וסובר ש'אין תמחויין מחלקים' (תוספת יום הכיפורים). ויש שכתב, שמשנתנו היא גם כדעת רבי יהושע, שכן דוקא שני תמחויין שאין דרכם להיאכל יחד אלא כל אחד בפני עצמו, נחשבים לשתי אכילות וחייב עליהם שתי חטאות, מה שאין כן מאכל ומשקה כיון שדרך האוכל לשתות עם אכילתו, הרי הם מצטרפים יחד וחייב רק חטאת אחת (שיח יצחק).

וְשָׁתָה צִיר אוֹ מוּרְיֵס פָּטוּר. ציר הוא הזיעה הזבה מדגים הנכבשים במכבש, ומוריס עשוי גם מתערובת של קרבי דגים (רש"י ע"ז לא, ב). ויש שפירש, שציר הוא שומן דגים שמעורב בו קרבי דגים, ומוריס הוא שומן דגים ללא קרבי דגים (ר"ן נדרים נא, ב). ואף שראויים לטיבול המאכל בהם, כיון שאינם ראויים לשתיה, השותה מהם ביום הכפורים פטור (תפארת ישראל יכין יז).

גְּמָרָא. מִפְּנֵי מַה לֹּא נֶאֶמְרָה אַזְהָרָה בְּעֵינּוּי. קושיית ריש לקיש היא, למה לא הוזכרה האזהרה בלשון לאו מפורש, אבל ודאי שאף לשיטתו נאמרה אזהרה בעינוי, שאם לא כן לא יהא חייב חטאת בשוגג, אלא שנאמרה האזהרה בפסוק 'תענו את נפשותיכם' שכולל בתוכו אזהרה שלא יאכל וישתה, כיון שעינוי אין בו מעשה אלא שכשאינו אוכל ושותה נמצא מתענה ולכן נחשב כלאו, ואינו דומה לעשה של פסח ומילה שיש בהם ציווי עשיה בידים (תוס' רי"ד). ויש שכתב, שבאמת ריש לקיש לא מצא לאו ואזהרה בעינוי, ורק בהמשך מביאה הגמ' ברייתא שלמדה דין אזהרה בעינוי (תוס' רא"ש).

נִכְתּוֹב רַחֲמָנָא לֹא יֵאָכֵל, אֲכִילָה בִּכְזַיִת. שסתם אכילה משמע כזית, ואילו לגבי אכילה ביום כיפור לא חייבה התורה אלא באכילה שיש בה יישוב הדעת, דהיינו ככותבת (רש"י). ויש שכתב, שהיינו לדעת ריש לקיש שסובר שחצי שיעור אינו אסור מן התורה, משום ש'אכילה אמר רחמנא וליכא', שלשיטתו אכילה אינה אלא בכזית, אבל לדעת רבי יוחנן שסובר שחצי שיעור אסור מן התורה, אכילה היא גם בכל שהו, וריש לקיש בסוגייתנו הוא לשיטתו בדין חצי שיעור (משנה למלך חמץ ומצה א, ז, בדעת הרא"ם בביאורו לסמ"ג ל"ת עו).

נִכְתּוֹב אַל תִּסְוֹר מִן הָעִינּוּי, קָשְׁיָא. לשון 'קשיא' משמעותו שאין זו פירכא גמורה ויש לקושיא זו תירוץ דחוק, בשונה מלשון 'תיובתא' שמשמעותו שהיא קושיא שאין עליה תשובה. ובסוגיתנו ניתן לתרץ את קושיית רב אשי, שלא רצה הכתוב לומר 'אל תסור מן העינוי', משום שיש במשמעות לשון זה שבכניסת יום הכיפורים הוא מעונה כבר, ובא הכתוב להזהיר עליו שלא יסור מן העינוי, והרי בכניסת יום הכיפורים הוא שבע, שמצוה לאכול בערב יום הכיפורים, ולכך אין זה לשון ברור כל כך (תוספת יום הכיפורים).

וְתַנָּא מַיְיתֵי לָהּ מֵהָכָא. הוצרכה התנא ללמוד אזהרה לדין עינוי ביום הכיפורים, ולא די במה שנאמר בזה עונש והרי לא ענש הכתוב אלא אם כן הזהיר, שכן האזהרה נצרכת כדי לחייבו חטאת בשוגג, או מלקות בעדים ובהתראה, וסובר התנא שאילו לא נכתב לאו במפורש אין חטאת ומלקות (שיח יצחק, ע"פ רש"י ותוס' בזבחים קו, א).

יָכוֹל יְהֵא עָנוּשׁ עַל תּוֹסֶפֶת מְלָאכָה, שהלא לגבי עינוי דרשו בגמ' להלן מהכתוב 'ועניתם נפשותיכם בתשעה לחדש בערב' שצריך להוסיף מחול על הקדש, והיה מקום לומר שכן הוא גם לגבי מלאכה, שנתרבה מהפסוק 'תשבתו שבתכם' שבכל מקום שנאמר שבות מוסיפין מחול על הקודש, וכשם שאם עשה מלאכה ביום הכיפורים חייב כרת, כמו כן בתוספת יהא חייב כרת (תוספת יום הכיפורים).

לֹא יֹאמַר עוֹנֶשׁ בְּמִלְאכָה דִּבְמֵר מֵעֵינּוּי. ואף ש'אין עונשין מן הדין', מכל מקום כיון שיש אזהרה מפורשת במלאכה, וכן בעינוי מכח ש'לא ענש הכתוב אלא אם כן הזהיר', וגילתה התורה שהם שוים לענין אזהרה, די לנו בגילוי מילתא כדי לחייב עונש גם במלאכה כמו בעינוי (שיח יצחק, ע"פ רש"י בכריתות ג, א, אך ראה תוספת יום הכיפורים).

המשך במילואים עמ' 120